

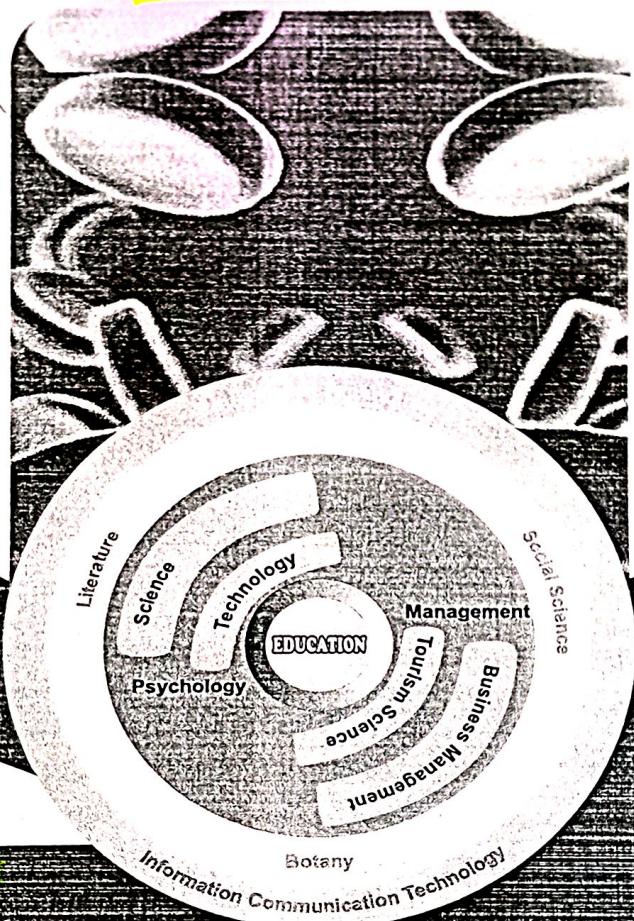

⑥

5.403

INDEXED

Online ISSN - 2278-8808
Printed ISSN - 2319-4766

An International
Peer Reviewed

Referred
Quarterly

SCHOLARLY RESEARCH JOURNAL FOR INTERDISCIPLINARY STUDIES

SPECIAL ISSUE JAN-MAR 2017 VOL 6 ISSUE 24

EDITOR IN CHIEF : YASHPAL D. NETRAGAOANKAR, PH.D.

ATTESTED

X PRINCIPAL
Karmaveer Kakasaheb Wagh Arts, Commerce,
Science and Computer Science College,
Chandori, Tal. Niphad, Dist. Nashik-422 201.

IMPACT FACTOR SJIF 2015 - 5.803
ONLINE ISSN 2278-8808

PRINTED ISSN 2319-4766

*AN INTERNATIONAL, PEER REVIEWED, QUARTERLY
SCHOLARLY RESEARCH JOURNAL FOR
INTERDISCIPLINARY STUDIES*

EDITOR IN CHIEF

YASHPAL D. NETRAGAONKAR, Ph. D.
Associate Professor, MAAER'S MIT School of Education &
Research, Kothrud, Pune

EDITOR'S

BAVISKAR, C. R , Ph. D.
Director, School of Education,
SRTM University Nanded

JACINTA A. OPARA, Ph. D.
Center for Environmental Education
Universidad Azteca, Chalco-Mexico

NISHIKANT JHA, Ph. D.
Thakur Art, Commerce & Science College
Kandiwali West, Thakur village, Mumbai

SUHAS AVHAD, Ph.D.
Associate Professor & Head, Department of
Economics S.M.B.S.T. College, Sangamner,
Dist- Ahmednagar (M. S.)

PRIN. R. K. DATIR, Ph.D.
S. M. B. S. T. College, Sangamner,
Dist. Ahmednagar

SHABIR AHMED BHATT, Ph. D.
Associate Professor, Department of
Education, University of Kashmir, India

VAIBHAV G. JADAV, Ph. D.
Assistant Professor, Department of
Education & Extension,
University of Pune.

**Amitesh Publishing House, Shivkrupa Residency, S. No. 5/14, Flat No 10,
Datnagar, Near Telco Colony Ambegaon (Kh), Pune. Maharashtra. 411046.
India. Website: www.amiteshpublishers.in, www.srjis.com**

Email: editor@srjis.com

CHIEF PATRON

PROF. SANJEEV A. SONWANE, Ph. D.
HOD, Department of Education and Extension, University of Pune.
Dean, Education Faculty, Member of Management Council University of Pune.

ANUPAMA V. JAGTAP, Ph. D.
Associate Professor,
Adarash Comprehensive College of
Education & Research, Karve Road, Pune.

ASSOCIATE EDITORS

MEGHIA M. UPLANE, Ph.D.
Associate Professor,
Department of Education & Extension,
University of Pune.(M. S).

MAIYO K. JULIUS, Ph. D.
Lecturer, Department of Educational Planning and
Management, Masinde Muliro University of Science
and Technology, Kenya.

EDITORIAL BOARD

PROF. UMMED D. SINGH, Ph. D.
Professor & Coordinator, M. Ed.
VNSG University, Surat, Gujarat.

PROF. ANIL KUMAR, Ph. D.
Professor,
(NITTTR), Symla Hills, Bhopal(M.P)
PROF. MAHIPATRA B. C, Ph. D.

FIT Group of Institution, CCS University,
Meerut, (U. P)

PROF. NAMRATA SHARMA, Ph. D.
Director UGC, Academic Staff College,
Devi Ahilya Devi Vishwa Vidyalaya, Indore
(M. P).

PROF. SATISH CHAND BHADWAL, Ph. D.
Professor, Department of Education, Himachal Pradesh
University, Summer Hill, Shimla (HP)

KULWINDER SINGH, Ph. D.
Associate Professor,
Department of Education & Community Service Punjabi
University, Patiala, Punjab

MANOJ KUMAR SAXENA, Ph. D.
Associate Professor, School of Education,
Central University of Himachal Pradesh,
Dharamshala, Dist. Kangra (H.P.)

SHIREESH PAL SINGH, Ph. D
Assistant Regional Director,
Indira Gandhi National Open University
(IGNOU), Regional Center, Bhopal, (M.P.)

DINESH KUMAR, Ph. D.
Assistant Professor,
BMJM College of Education, Lehra Mohabat,
Bhatinda, Punjab.

ADVISORY BOARD

A. RADIHKRASHAN NAIAR, Ph. D.
Faculty Head, RGNIYD,
Chennai, Tamil Nadu.

PROF. VIDYASAGAR AMOL, Ph. D.
Department of History, Garware College of Arts,
Science and Commerce, Pune

GEETA SHINDE, Ph. D.
Assistant Professor,
Dept. of Education & Extension,
University of Pune

KANCHAN R. CHAUDHARI, Ph. D.
Principal, Abhinav College of
Education, Ambegaon, Pune.

J. D. SINGH, Ph. D.
Assistant Professor,
G V (PG)College of Education, (CTE), Sangaria,
Rajasthan.

VIKAS KUMAR, Ph. D.
Assistant Professor in Education,
D.A.N. College of Education, Nawanshahr.
Punjab

PATIL VAIJAYANTA, Ph. D.
Director & Head, School of Education,
SRTM, University, Nanded, (M.S.)

KANCHAN DATTA, Ph. D.

Associate Professor,

Department of Economics, North Bengal
University, WB.

PROF. SANDHYA GIHAR, Ph. D.

Faculty of Education, Himgiri Zee University,
Dehradun, Uttarakhand.

Faculty

Overseas Board

EWA DONESCH-JEZO, Ph. D.

Vice-Director, Institute of Teaching Foreign Languages,
Centre of Jagiellonian University, Krakow, Poland. Europe

Faculty of

ALISON TAYSUM, Ph. D.

Postgraduate Tutor EdD

School of Education, University of Leicester, 162-166 Upper New Walk, Leicester, England.

JIM WATTERSTON, Ph. D.

Director General, President

Australian Council for Education Leaders (ACEL), ACT Education and Training
Directorate, Level 6, 220 Northbourne Ave, Braddon .Australia

LUIS MIGUEL LÁZAROLORENTE, Ph. D.

Catedrático de Teoría e Historia de la Educación.

Departamento de Educación Comparada e Historia de la Educación. Facultad
de Filosofía y Ciencias de la Educación. Universidad de Valencia. Spain.

PHRA NARONG SRAKAEW, Ph. D.

Special Lecturer, Mahachula University, Auddhya Campus.
Auddhya Province, Thailand

MOHAMMAD REZA IRAVANI, Ph. D.

Associate Professor, Department of Social work,
Azad University of Khomeinishahr, Islamic Azad University,
Khomeinishahr branch, Khomeinishahr, Esfahan, Iran.

NEMAH ABDULLAH AYASHI EZZI, Ph. D.

English Department, Faculty of Education, University of Hodeidah (Yemen)

MD. SERAZUL ISLAM, Ph. D.

Assistant Professor (Accounting), School of Business
Bangladesh Open University, Gazipur, -1705 Bangladesh.

SILAH CHERUIYOT LAGAT, Ph. D.

Lecturer, Physical Chemistry,
Masinde Muliro University of Science and Technology, Nairobi, Kenya

SAMSON OLUSOLA OLATUNJI, Ph. D.
Lead City University, Ibdan Oyo State, Nigeria.

SIMIN GIAVIFEKR, Ph.D.
Center of Excellence for Education and Learner Diversity (CEELD),
Faculty of Education, National University of Malaysia (UKM), 43600, Bangi, Selangor,
MALAYSIA

SAMI A. KIAN, Ph. D.
Associate Professor,
Department of Human Resource Management,
Faculty of Economics & Administration, King Abdul Aziz University, Jeddah, Saudi Arabia.

MARIA ISABEL HERNÁNDEZ ROMERO
Educational Innovation, University of Quintana Roo, Mexico.

- 40 GOVERNMENT POLICIES FOR AGRICULTUREAL SECTOR
Dr. Sambhaji Kale , Deshmukh Ashwini Harichandra (176-178)
- 41 AGING POPULATION AND ITS PROBLEMS
Dr. Kadam P.V. , Miss. Jagtap Mangal B. (179-180)
- 42 SOCIAL SECURITY POLICIES FOR THE WORKFORCE OF UNORGANIZED SECTOR
Dr. Vijaykumar Wavle , Mrs. Sangita S. More (181-183)
- 43 WOMAN ENTREPRENEURS: CHALLENGESAND PROBLEMS
Dr. Pramodini Kadam , Prof. Y.M. Bhilore (184-189)
- 44 A STUDY OF ROLE OF COMPUTER IN RESEARCH WORK
Dr. B.Y. Deshmukh , Avinash Kamalakar Jumare (190-192)
- 45 भारतातील इंदिरा आवास योजनेचे मुल्यांकन
प्रा. डॉ. दातीर आर. के. , श्रीमती जाधव एन. व्ही (193-198)
- 46 महानगरीय विकास व शासकीय योजना
प्रा. डॉ. पी.व्ही. कदम , सीमा नायर (199-202)
- 47 ठिबक सिंचन पद्धतीचे चिकित्सक अध्ययन
प्रा. डॉ. विजयकुमार वावळे , रणाते सुनिता विजय (203-210)
- 48 प्राचीन जलव्यवस्थापन काळाची गरज
प्रा. डॉ. विजयकुमार वावळे , रणाते सुनिता विजय (211-217)
- 49 कृषी पर्यटन एक सुवर्ण संधी
डॉ. आर. के. दातीर , प्रा. सुनील दशरथ साळवे (218-223)
- 50 EFFECTS OF AGRICULTURAL DEVELOPMENT SCHEMES ON AGRICULTURE SECTOR
Dr. Rajendra Bhosale , Gaikwad Jyoti Nanasaheb (224-228)
- 51 IMPACT OF KISAN CREDIT CARD (KCC) ON AGRICULTURISTS & AGRICULTURAL CREDIT INSTITUTIONS
Dr. Rajendra Bhosale , Smt. K. N. Labade (229-230)
- 52 बाल मजूरांची समस्या
डॉ.एस.बी.काळे , ए. जी. मगर (231-233)
- 53 दारिद्र्याचा ऐतिहासिक दृष्टीकोन
डॉ. सुहास आव्हाड , सुरेश सिताराम नाळे (234-238)
- 54 रत्नागिरी जिल्ह्यातील पर्यटन
डॉ. नितीन मुटुकळे , वैशाली दिनकर कानवडे (239-241)

प्रा. डॉ. दातीर आर. के. & श्रीमती जाधव एन. व्ही (193-198)

भारतातील इंदिरा आवास योजनेचे मुल्यांकन

प्राचार्य. डॉ. दातीर आर. के.^१, श्रीमती जाधव एन. व्ही^२

^१ सहकार महर्षी भाऊसाहेब संतुजी थोरात महाविद्यालय, संगमनेर

^२ पीएच.डी संशोधक विद्यार्थी, पदव्युत्तर अर्थशास्त्र संशोधन केंद्र, सहकार महर्षी भाऊसाहेब संतुजी थोरात महाविद्यालय, संगमनेर

भारतातील सन १९८५ ते १९८६ पासून इंदिरा आवास योजनेची सुरवात झाली. यापुर्वी ही योजना ग्रामीण भूमीहीन रोजगार हमी कार्यक्रमाची उपयोजना म्हणून राबविली जात होती. परंतु सन १९९३-९४ पासून या योजनेच्या कार्याचा विस्तार वाढत जाऊन एससी/एसटी आणि त्यात १९९३ पासून बिगर एससी / एसटीचाही समावेश आहे. १ जानेवारी १९९६ पासून इंदिरा आवास योजना ही एक स्वतंत्र योजना म्हणून कार्यरत आहे. या योजनेचे मुळ उद्दिष्ट म्हणजे ग्रामीण भागातील दारिद्र्यरेषेखालील एससी/एसटी सदस्य, मुक्त वेठबिगर तसेच ग्रामीण भागातील बिगर एससी/ एसटी गरीब व्यक्तींना सहाय्यक अनुदान देऊन त्यांच्या राहत्या घरबांधणीसाठी आर्थिक मदत करणे. योजनेच्या निधीबाबत केंद्रसरकारकडून ७५ टक्के आणि राज्यासरकारकडून २५ टक्के अनुदान दिले जाते त्यापैकी ६० टक्के निधी हा एससी / एसटी आणि ४० टक्के निधी हा बिगर एससी/एसटीसाठी वापरला जातो. सध्या याजनेकडून एक लाख रुपये एवढा निधी मिळतो सन १९८५-८६ पासून २००९-१० वर्षपर्यंत योजने कडून १,४१,५१,७४० लाख घरे बांधण्यात आली व त्यासाठी २३५०,००४ काटी रुपये खर्च करण्यात आले. थोडक्यात ही योजना ग्रामीण भागातील दारिद्र्य कुटूबांना घरबांधणी प्रक्रियेमध्ये यशस्विरित्या मदत करत आहे, हे लक्षात येते.

प्रस्तावना

भारताची अर्थव्यवस्था ही मिश्र स्वरूपाची आहे जलद व समतोल पध्दतीने चिरस्थायी आर्थिक विकासासोबत समता व सामाजिक न्याय प्रस्थापित करणे हा नियोजनबध्द आर्थिक विकासाचा मूलमंत्र आहे. याच आधारावर भारतात सर्वसामान्य जनतेचे कल्याण करण्यासाठी भारतीय संविधानाने कल्याणकारी राज्याची संकल्पना स्वीकारली आहे. परंतु आजही भारतात दारिद्र्य, उपासमार, बेरोजगारी, विषमता, निराश्रीत व्यक्ती, बेघर, निराधारलोकांची संख्या फार माठ्याप्रमाणात पहावयास मिळते. त्यासाठी केंद्र व राज्य शासनाने ही स्थिती सुधारण्यासाठी विविध प्रकारच्या योजना व विकासात्मक स्वरूपाच्या कार्यक्रमांवर विशेष भर दिला आहे. जसे की, पंचवार्षिक योजना (१९५१), ए.डी.गोरवाला समिती (१९५८), सन १९७२ ला देशाच्या पंतप्रधान श्रीमती इंदिरा गांधी आसताना त्यांनी केलेली गरिबी हटाव योजनेची सुरवात, २०कलमी कार्यक्रम एकात्मिक ग्रामीण विकास कार्यक्रम (१९८०), जवाहर रोजगार योजना (१९८९), सुवर्ण जयंती शहरी रोजगार योजना (१९९७), पंतप्रधान ग्राम सडक योजना (२०००) इत्यादी योजना आर्थिकविकासाचे दाखले देऊन जातात. त्यापैकी इंदीरा आवास योजना ही एक आहे.

१. आभ्यासाची उददीप्ती

१. इंदीरा आवास योजनेचा सुक्षम अभ्यास करणे.
२. इंदीरा आवास योजनेच्या लाभार्थ्यांच्या निवड पद्धतीचा अभ्यास करणे.
३. भारतातील एकदंर इंदिरा आवास योजनेच्या प्रगतीचा अभ्यास करणे.
४. भारतात इंदिरा आवास योजनेअंतर्गत लाभार्थ्यांना किती घरे मिळाली व त्यावर किती खर्च करण्यात आला याचा आढावा घेणे.
५. शासनाचा जनतेकडे सहकार्याचा दष्टीने बघण्याचा कल्याणकारी दष्टीकोन योजनेच्या माध्यमातून अभ्यासणे.
२. अभ्यासाची ग्रहीतके.
१. भारतात ग्रामीण भागात गरीब कुटूबांच्या राहणीमानात योजनेमुळे सुधारण होत आहे.
२. भारतात इंदिरा आवास योजनेची योग्य अंमलबजावणी होत आहे.
३. भारतात इंदिरा आवास योजनेवर केला जाणारा खर्च हा वास्तव स्वरूपाचा आहे. त्यामुळे जनतेला घराचा लाभ होत आहे.
४. इंदिरा आवास योजनेअंतर्गत जनतेला मिळणा-या घराची संख्या, खर्चाचे प्रमाण वाढत आहे.
३. संशोधन पद्धती.

प्रस्तुत अध्ययनासाठी वणनात्मक आणि विश्लेषणात्मक पद्धतीचा उपयोग केला आहे. सदर योजनेच्या अध्ययनासाठी दुव्यम सामग्री म्हणून पुस्तके, मासिके आणि संकेतस्थळे यांचा उपयोग केला आहे.

४. इंदिरा आवास योजना.

इंदिरा आवास योजना ही केंद्रपुरुस्कृत योजना इंदीरा आवास योजना आहे अन्न, वस्त्र, निवारा या मानवी जीवन जगण्यासाठी मुलभूत प्राथमिक गरजा आहे. त्यापैकी निवारा ही एक महत्वाची गरज आहे सामान्या मानसाला स्वतःचे सामाजिक, आर्थिक सुरक्षितता व सामाजिक दर्जा मिळवून देणारी महत्वाची ओळख म्हणजे घर होय. सदर योजनेतून जनतेला घर बांधून दिले जाते. सन १९४७ च्या पुर्वी भरतामध्ये बहुतांश लोकांकडे निवा-यासाठी घर नव्हते स्वतःचा निवारा स्थायिक स्वरूपाचा नव्हता तर ग्रामीण भागात झोपडी तंबू, मातीची व लाकडाची घरे निवारा म्हणून उपयोगात आणली जात असत.

स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर शासनाने या समस्या मिटविण्यावर विशेष लक्ष दिले आहे. त्यातच युध्दात मारल्या गेलेल्या सैनिकांच्या कुटूबांचा प्रश्न विशेषत शरणार्थी निर्विसितांकरीता त्यांचे पुनर्वसन करण्यासाठी सन १९६० च्या दशकात ५ लाख कुटूबांना घरे बांधून देण्यात आली. ही घरे विशेषत उत्तर भारतात दिली गेली. ग्रामीण घर प्रकल्प योजना १९५७ या योजने अंतर्गत व्यक्तिशः कर्ज देउन भारत सरकारच्या ग्रामीण मंत्रालयाने प्रत्येक घरासाठी सहकार्य म्हणून कमीत कमी ५००० रुपये देण्यात आले होते. १९७२-७३ मध्ये लोकसभेने अंदाज समिती स्थापन केली. या समितीच्या ३७ व्या अहवालात असे दर्शविले होते की, भारतात ८३ टक्के लोकसंख्या ही ग्रामीण भागात राहते आणि यापैकी ७३ टक्के ग्रामीण लोकसंख्या ही कच्च्या घरात असमाधाने राहत आहे सन १९८३ पासून घर बांधणी ही मुख्य प्रक्रिया राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार कार्यक्रम व ग्रामीण भूमिहीन रोजगार हमी कार्यक्रम योजनेअंतर्गत सुरु करण्यात आली होती. तसेच काही राज्यांनी बांधकामाच्या किमतीचा विचार करून

खर्च करण्याकरीता निधी आणि लाभर्थ्यानां मिळालेल्या बचत व कर्जाच्या सहाय्याने अनुमती दर्शविली होती तर दुसरीकडे निधीव्वारे सर्व खर्च झेपण्याची अनुमती दर्शविण्यात आली होती. तेव्हांच काही राज्याकडून दुरुस्ती करण्याची परवानगी घेऊन १९८५ मध्ये भारत सरकारकडून घरबांधणी प्रक्रिया जाहीर केली गेली आणि यात निधीच्या आधारे एससी/एसटी व मुक्त वेठबिगारी मजूर यांच्या घरार्ची बांधणी करण्याची तरतूद केली गेली होती.

याचा परीणाम म्हणून सन १९८५-८६ मध्ये ग्रामीण भूमीहीन रोजगार हमी कार्यक्रमाची उपाययोजना म्हणून इंदिरा आवास योजनेची सुरवात केली. सदर योजनेजील ६ टक्के निधी हा जवाहर रोजगार योजनेव्वारे इंदिरा आवास योजनेच्या अंमलबजावणीसाठी वाटला गेला. सन १९९३-९४ पासून सदर योजनेच्या विस्तार होत गेला. सदर योजनेची अंमलबजावणी करण्यासाठी निधी जवळजवळ ६ ते १० टक्क्यांपर्यंत वाढवून एकून उपलब्ध स्रोत हा राष्ट्रीय पातळीवर जवाहर रोजगार योजनेच्या अंतर्गत उपलब्ध केला गेला आणि बिगर एससी/उसटी लाभर्थ्यानां ४ टक्के निधी उपलब्ध करून देण्यात आला पूढे १ जानेवारी १९९६ पासून इंदिरा आवास योजना जवाहर रोजगार योजनेपासून विभक्त केली गेली असून सदर योजना आता एक स्वतंत्र योजना म्हणून अस्तित्वात आली आहे.

५. इंदिरा आवास योजनेची उद्दिदष्ट्ये .

१. ग्रामीण भागातील दारीद्र्यरेषेखालील एससी/एसटी सदस्य, मुक्त वेठबिगार आणि ग्रामीण भागातील दारिद्र्यरेषेखालील पंतू बिगर एससी/एसटी गरीब व्यक्तिनां सहाय्यक अनुदान देऊन त्यांच्या राहत्या घराच्या बांधकामासाठी मदत करणे हे इंदिरा आवास योजनेच्या मुळ उद्दिदष्ट्ये आहे.

२. नविन घराच्या बांधकामासाठी प्रत्येक लाभधरकानां आर्थिक मदत पुरविणे तसेच सदर योजनेतील जास्तीत जास्त स्रोत निराश्रीत कुटूबांकरीता नवीन घर बांधणीकरीता उपयोगात आणणे.

३. दारिद्र्यरेषेखालील निराश्रीत कुटूबांच्या यादीतील लाभधारकांची निवड ही मुक्त ग्रामसभेव्वारे करणे.

४. केंद्र रसकार /राज्य सरकार आणि लाभार्थी यांचे निधीतील हिश्याचे प्रमाण.

इंदिरा आवास योजना ही केंद्रपुरस्कृत योजना आहे. परंतु योजनेच्या निधीच्या बाबतीत केंद्र आणि राज्य सरकार तसेच लाभार्थी मजुरीचा हिस्सा मिळून निधीच्या हिश्याचे प्रमाण केंद्र ७५ टक्के तर राज्य २५ टक्के असे ठरविले आहे. परंतु केंद्रशासित प्रदेशांसाठी पुर्णपणे भारत सरकारव्वारा इंदिरा आवास योजनेचा खर्च केला जातो. सदर योजने अंतर्गत जिल्हयात उपलब्ध निधीच्या आधारे वेगवेगळ्या वगळकरीता निधी वाटप केला जातो. त्यापैकी ६० टक्के एससी/एसटी साठी तर ४० टक्के निधी हा बिगर एससी/एसटी साठी परंतु दारिद्र्यरेषेखालील लाभधारकांसाठी आहे. घर साहीत्याच्या वाढत्या किमतीमुळे व लोकांच्या वाढीव निधीच्या मागणीमुळे निधीत टप्प्या-टप्प्याने वाढ होऊन सध्या तो निधी रुपये १ लाख करण्यात आला आहे. हे प्रमाण पुढील तक्त्यात दर्शविले आहे.

तक्ता क्रं. १.१ शासन आणि लाभार्थी यांचे निधीच्या हिस्याचे विभाजन

अ.नं.	शासन आणि लाभार्थी हिस्सा	शोकडा प्रमाण	रु.हजारात
१	भारत सरकार निधी	७५ टक्के	५२,५००
२	महाराष्ट्र सरकार निधी	२५ टक्के	१७,५००
३	महाराष्ट्र सरकार अतिरीक्त निधी	--	२५,०००
४	लाभार्थी हिस्सा	--	५,०००
एकूण निधी		१००,००	१०००००

स्त्रोत - महाराष्ट्राची आर्थिक पाहणी २०१५-१६ प्र. क्रं. १७०

वरित तक्ता क्रं. १.१ नुसार केंद्र व राज्य शासनाने लाभर्थ्यांसाठी १ लाख रुपये एवढा निधी प्रत्येक घरकूलासाठी ठरविला आहे व घरकूलासंबंधी काही अटी सांगितल्या आहेत. त्या पुढील प्रमाणे आहेत.

१. घरकूलाचे बांधकाम हे छताचे, स्लॅबपध्दतीचे असावे आणि बांधकामाचे आकारमान हे २६९ चौरसपूट चटई क्षेत्रापेक्षा कमी नसावे.

२. लाभर्थ्यांना निधी वाटप करतांना बांधकामाची प्रगती तपासून निधी चार टप्प्यात देण्यात यावा.

३. इंदिरा आवास योजनेतील घरकूलासाठी निधी जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणे कडून देण्यात येईल आणि घरकूलांचे उद्दिदष्ट ठरविणे, त्यांचे अधिकार हे जिल्हा ग्रामीणविकास यंत्रणेकडे राहतील.

७. लाभर्थ्यांची निवड व प्राधान्यक्रम.

लाभर्थ्यांची निवड करताना दारिद्र्यरेषेखालील कुटुंबांच्या यादीतील अंतिम निवड करण्याचे अधिकार हे ग्रामसभेला आहेत. यात दारिद्र्यरेषेखालील सर्वेक्षणाच्या आधारे ग्रामपंचायत स्तरावर संभाव्य बेघर, कच्च्या घरातील लाभर्थी यांच्या दोन कायम प्रतीक्षा याद्या स्वतंत्रपणे तयार करणे. त्यापैकी एकएससी/एसटीची तर दुसरी बिंगर एससी/एसटी च्या निश्चित केलेल्या यादीतून चढत्या गुणांकानूसार जसे की, कमी गुण असलेल्या सर्वात वर याप्रमाणे यादीस ग्रामसभेची मान्यता देणे आणि खालील गटास विशेष प्राधान्य देणे.

१. मुक्त वेठबिंगर
२. अनूसूचीत जाती / जमाती
३. अत्याचारास बळी पडलेली अनूसूचीत जाती / जमाती
४. अनूसूचीत जाती / जमातीतील विधवा स्त्रिया
५. अनूसूचीत जाती / जमाती अविवाहीत स्त्रिया
६. पुर, आग, भुकंप, चक्रीवाद, गारपीट या नैसर्गिक आपत्तीची बाधा झालेली अनुसूचीत जाती / जमाती
७. शारीरीकदष्ट्या अपंग
८. सैनिक कारवाईत मारल्या गेलेल्या कर्मचा-यांचे कुटूंब / सैनिकांची विधवा पत्नी / माजी सैनिक
९. विकलांग सदस्य असलेल्या कुटूंब
१०. भटक्या / निम-भटक्या विमुक्त जमाती
११. दारिद्र्यरेषेखालील प्रवर्ग

अशाप्रकारे कमकुवत धटकांना प्राधान्य देऊन लाभार्थीची निवड करण्यात यावी. प्राधान्य संपलेले लाभार्थी असल्यास सारखे गुणाक असलेल्या लाभधारकांना ग्रामसभेने आपआपसात ठरवून लाभ देण्याबाबत निर्णय घेण्यात यावा.

८. भारतातील इंदिरा आवास योजनेचे मुल्यांकन.

भारतातील इंदिरा आवास योजनेची सुरवातीपासून म्हणजे सन १९८५-८६ पासून तर २००९-१० पर्यंतचे मुल्यांकन असे की, ज्यामध्ये दारिद्र्यरेषेखालील एससी/एसटी आणि मुक्त वेइबिगार बहुतांशी गरीब लोकांना घरे बांधून दिली आहे. त्यामध्ये ६० टक्के एससी/एसटी व ४० टक्के बिगर एससी/एसटी परतु दारिद्र्यरेषेखालील कुटूबांना व सैनिकी कारवाईत मारल्या गेलेल्या सैनिकांच्या पत्नीला आणि ३ टक्के मानसिक व शासिरीक अपंग असलेल्या लोकांना राखीव ठेवण्यात आले व त्यानुसार घराचे वाटप केले जात आहे. पुढील तक्त्याच्या आधारे १९८५-८६ ते २००९-१० पर्यंतचे मुल्यांकन दिसून येते.

तक्ता क्रं. १.२ भारतात १९८५-८६ ते २००९-१० पर्यंत बांधण्यात आलेली घरे व त्यासाठी केलेला खर्च

वर्ष	एकूण बांधण्यात आलेली घरे लाख	एकूण झालेला खर्च को.रु.
१९८५-८६	५१,२५२	५७,९३
१९८६-८७	१,६०,१९७	१४९.१८
१९८७-८८	१,६९,३०२	२३५.३७
१९८८-८९	१,३९,१९२	१४९.६५
१९८९-९०	११,१८,०२३	१८८.५०
१९९०-९१	१,८१,८००	२१३.०७
१९९१-९२	२,०७,२९९	२६३.०१
१९९२-९३	१,९२,५८५	२३८.८१
१९९३-९४	३,७२,५३५	४८१.००
१९९४-९५	३,९०,४८२	५००.३८
१९९५-९६	८,६२,८८९	११६.६६
१९९६-९७	८,०६,२९०	१३८.५२
१९९७-९८	७,७०,९३६	१५९.१४
१९९८-९९	८,३५,७७०	१८०.३८
१९९९-००	९,२५,६७९	१९०.७६
२०००-०१	१,१७,०९२६	२१८.५८
२००१-०२	१,१७,१०८९	२१४९.५५
२००२-०३	१०,३०,४३०	२००१.३०
२००३-०४	९,२५,२४०	२००५.२२
२००४-०५	१०,४६,०००	२००३.८१
२००५-०६	१,६०,०४९	२००१.६०
२००६-०७	१,१५,०३३	२९०७.०७
२००७-०८	२,१५,०४०	२९३५.८३
२००८-०९	१०,१६,०५०	२००४.८५
२००९-१०	११,१७,६६०	२००९.८७
एकूण	१,४१,५१,७४०	२३५०.००४

स्त्रोत- Annual Report २००३-०४ & २००९-१० Ministry of Rural Development, New Delhi.

वरिल तक्ता अंक. १.२ वरुन असे दिसून येते की, सन १९८५-८६ पासून ते २००९-१० पर्यंत इंदिरा आवास योजने मार्फत एकूण १,४१,५१,७४० लाख घरकूल बांधण्यात आली व त्यासाठी एकूण योजनेवर खर्च रूपये २३५०.००४ कोटी रु. झाला आहे. यामधून इंदिरा आवास योजनेची फार वेगाने वाढ होत आहे. कारण प्रत्येक वर्षासाठी मिळालेले उद्दिदष्ट वाढत गेले आहे आणि त्यानुसार खर्च सुध्दा वाढत गेला आहे. म्हणजेच १९८५-८६ मध्ये ५१,२५२ घरे बांधण्यात आली व खर्च ५७.९६ काटी रूपये होता तर २००९-१० या वर्षा साठी घरकूले ११,१७,६६० लाख तर खर्च २००९.८७ कोटी रूपये असा वाढललेला आहे. हा खर्च वाढण्याचे कारण म्हणजे बदलत्या काळानुसार घराच्या साहीत्याच्या किमती वाढत आहे. परंतु ही योजना गोरगारीबांना, दारीद्रय कुटूबांना घरे बांधून देण्यात यशस्वी ठरली आहे. कारण वास्तवात प्रत्यक्ष घर बांधून देणारी एक वास्तववादी योजना म्हणून आजही तिची वाटचाल चांगल्या प्रगती पथावर असल्याचे दिसते.

संदर्भ सूची

पाटील मनोज, नागरीकांसाठी केंद्र व राज्य शासनाच्या विकासाच्या योजना चौधरी लॉ पब्लिकेशन, पुणे.

Government of India, Indira Awas Yojana, २००४ Guideline Effective, Ministry of Rural Development Krishi Bhawan, New Delhi.

Government of India, Indira Awas Yojana, २००७ Guidelines IAS Effective, Ministry of Rural Development, Krishi Bhawan, New Delhi.
www.maha.gov.in

[www.maha.com \(DRDA\)](http://www.maha.com (DRDA))

<http://kar.inc.in /raichr /iay>